

ॐ

VETALA

PANCHAVIMSHATI

นิทานเวตาล

เวตาลปัญญาวิงคติ
ชื่อเรื่องต้นฉบับ

ตีวทาส
ผู้ประพันธ์

น.ม.ส.
ผู้แปล

สารบัญ

ลักษณะเวตาล	๖
ต้นเรื่อง	๘
นิทานเวตาลเรื่องที่ ๑	๓๐
นิทานเวตาลเรื่องที่ ๒	๕๗
นิทานของนกขุนทอง	๖๖
นิทานของนกแก้ว	๗๕
นิทานเวตาลเรื่องที่ ๓	๘๗
นิทานเวตาลเรื่องที่ ๔	๑๐๒
นิทานเวตาลเรื่องที่ ๕	๑๑๒
นิทานเวตาลเรื่องที่ ๖	๑๓๔
นิทานเวตาลเรื่องที่ ๗	๑๕๐
นิทานเวตาลเรื่องที่ ๘	๑๗๓
นิทานเวตาลเรื่องที่ ๙	๑๙๑
นิทานเวตาลเรื่องที่ ๑๐	๒๐๘
ปลายเรื่อง	๒๑๓

คำนำ (พิทยาลงกรณ์)

นิทานเหล่านี้มีที่มาเดิมในหนังสือสังกฤตชื่อเวตาลปัญญาวิสติ แปลว่า นิทาน ๒๕ เรื่องของเวตาล ซึ่งศิวทาสได้แต่งไว้แต่โบราณ และโสมทวะได้นำเอามารวมเข้าไว้ในกถาสริตสาคร ในราวครึ่งต้นแห่ง ๑๐๐ ปีที่ ๑๒ แห่งคฤศต์ศักราช ต่อมาในระหว่าง ค.ศ. ๑๗๑๙ กับ ค.ศ. ๑๗๔๙ พระราชากรุงชัยปุระตรัสให้มีผู้แปลนิทานเวตาลจากภาษาสังกฤตเป็น พริชภาษา^๑ แล้วมีผู้แปลเป็นฮินดี ภายหลังเรียกว่า ไพตาลปัจจีตี แลทั้งแปลเป็นภาษาอินเดียอื่น ๆ แทบทุกภาษา

นิทานเวตาลทั้งฉบับสังกฤตและฉบับฮินดี ได้มีคณอังกฤษแปลเป็นภาษาอังกฤษ แลทั้งนายร้อยเอก เซอร์ อาร์. เอฟ. เบอร์ตัน ได้นำเอาเรื่อง มาแต่งยกย่องไปตามสำนวนโวหารของเขา สำหรับให้คนอังกฤษอ่านอีกชั้นหนึ่ง แต่ไม่เต็มทั้ง ๒๕ เรื่อง ถ้าใครอ่านนิทานเวตาลในภาษาอังกฤษ อ่านฉบับของเบอร์ตันสนุกกว่าฉบับอื่น ถ้าจะเปรียบกับเครื่องเพชรพลอยที่ทำเป็นวัตถุสำหรับประดับกาย ก็เหมือนกับพลอยแซกอย่างดีที่ช่างฝรั่งเอาไปฝัง

---

^๑ Braj Bhasha. The dialect of Braj, a form of Hindi spoken in the neighbourhood of Mathura and the parts of the north-western provinces, (H.H. Wilson)

ในเรื่องของคำที่มีรูปและลายดงามถูกตามผู้ดูที่มีใจแชก ถึงผู้อ่านไม่ใช่ฝรั่งก็เห็นดีอย่างฝรั่งได้ เพราะอ่านภาษาอังกฤษ

ส่วนฉบับภาษาไทยนี้ได้ใช้ฉบับเบอร์ตันเป็นหลักในการเรียบเรียง ถ้าจะเอาเทียบกับฉบับที่แปลตรงมาจากสังกฤตหรือฮินดี จะเห็นผิดกันมาก เพราะในฉบับอังกฤษสำนวนความคิดและโวหาร เบอร์ตัน ปะปนอยู่ก็มาก ชั้นหนึ่งแล้ว ชำในภาษาไทยมี น.ม.ส. ปนลงไปอีกชั้นหนึ่งเล่า อนึ่งเรื่องในฉบับไทยนี้ บางเรื่องไม่มีในฉบับเบอร์ตัน บางเรื่องในสมุดของเบอร์ตันไม่ได้เอามาลงในหนังสือนี้.

<พิทยาลงกรณ>

คลองบางกอกใหญ่

กรุงเทพฯ วันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๑

ลักษณะเวตาล

คำอธิบายลักษณะเวตาล ได้ยืนยันว่ามีในศิระปุราณะ แต่หาฉบับไม่ได้ ในกรุงเทพฯ ส่วนในภาษาอังกฤษทราบว่ามีในสมุดตำราเทวรูปของโคปีนาก เรา แต่มีอยู่ในเล่ม ๒ ซึ่งยังไม่ได้พิมพ์หรือพิมพ์ยังไม่แล้ว ก็เป็นอันยังหาไม่ได้ อยู่นั่นเอง เมื่อเป็นดังนี้จึงต้องค้นหาในที่ต่าง ๆ ได้รับความที่โน่นบ้างที่นี้บ้างมา ผสมกัน เบอร์ตันกล่าวไว้ว่ารูปเวตาลคล้ายคังคาว มีหางท่อนสั้นเหมือนหาง แพะ เขียนรูปเป็นคังคาวตัวใหญ่เกาะห้อยหัวล้มตา สีตาเป็นสีน้ำตาลเจือ เขียว ขนสีน้ำตาล หน้าสีน้ำตาล ตัวกลมเห็นโครง เมื่อจับเข้าก็เย็นชืด แล เหนียวคล้าย ๆ งู ไม่มีอะไรเป็นเครื่องหมายว่ามีชีวิตนอกจากหางที่กระดิก พาดไปมา

มอเนียร์วิลเลียมและวามนศิวรามอัปตะกล่าวในดิกชันนารีเพียงว่า เวตาลเป็นผีชนิดหนึ่งซึ่งสิงศพ ไม่ใช่เงอะไรอีก

กถาสริตสาคร (ตวัรงค์ ๑๒) กล่าวว่า เวตาลมีกลิ่นเหมือนเนื้อโสโครก บินไปบินมาดำเหมือนกลางคืน ความดำแข่งคู่กันกับควันอันเป็นกลุ่มขึ้นจาก ไฟเผาศพ

หนังสืออื่น ๆ ที่กล่าวโถมเวตาลได้พบอีกสองสามแห่งพูดคล้าย ๆ กัน ไม่มีอะไรแปลกออกไป ฟังมาได้คำอธิบายพิสดารของพราหมศรัมเศศวรภักฏ เมื่อพิมพ์สมุดนี้เกือบจะแล้ว ดังนี้

เวตาลอยู่ในจำพวกมรุตคณะ เป็นบุตรนางอหิติ เป็นผู้ตามพระรุทระ เป็นเจ้าและนางภัทรา มีปกติเป็นผู้ท่องเที่ยวอยู่ตามหนองตามพุ่มไม้ ตามป่า รกและป่าที่มีดักขบ บางทีไปกับลมพายุแลฟ้าผ่า เวลาเที่ยวมักจะเป็นเวลา กลางคืนสงัด (ถ้าอธิบายตามความรู้ในสมัยนี้ เวตาลก็คือผีกระสือ คือแกชใน หนองขึ้นมากระทบออกซิเจนในอากาศ ก็ทำให้เกิดแสงเป็นดวง)

ขนาดของเวตาลนั้นสูงประมาณ ๒ ถึง ๓ ฟุต กว้างฟุตครึ่ง หน้าตั้งแต่ ออกถึงหลังครึ่งฟุตถึง ๑ ฟุต ผมนบนหัวยาวแลดก ขนที่ตัวยาวแลเย็นเหยียด หัวกลม หน้ารูปไข่ ตากลมและถลน จมูกยาวเป็นขอเหมือนปากเหยี่ยว ปาก อ้า แก้มตอบ คางแลขาตะไกรกว้าง ฟันเป็นข้อม แขนแลมือสั้น ขาสั้น ท้องพลุ้ย เล็บคม ปีกมีแรงมาก

เมื่อเวตาลบินหาอาหารในเวลากลางคืน มันบินอ้าปากเป็นไฟ ทำให้ สัตว์ตกใจเผ่นขึ้นจากที่ซ่อน มันก็โฉบกิน

เวตาลเป็นข้าพระรุทระเป็นเจ้า เพราะฉะนั้น เมื่อใครท่องเที่ยวมนต์ สรรเสริญพระรุทระ มันก็ไม่ทำร้าย เช่นพระนางจันทรมติแบกศพรวิหิตาภษะ ผู้เป็นพระโอรสไปเผาในเวลาเที่ยงคืน มันก็ไม่ทำร้าย แลนางทมยันตีเที่ยว ตามพระนลกลางป่าองค์เดียว มันก็ไม่ทำไมเหมือนกัน

ส่วนพระวิกรมาทิตย์นั้นทรงโยคะเรียกว่าไวตาลีโยคะ ได้เวตาลมา เป็นมนตรีใช้ซิด เป็นเครื่องเพิ่มภูลอำนาจไปในนานาประเทศชั่วกาลนาน

๖ ต้นเรื่อง

พระราชาทรงนามวิกิรมาทิตย์^๖ ครองราชย์อยู่กรุงอุชชยีนี นับเวลาถึงบัดนี้ได้เกือบ ๒๐๐๐ ปี พระองค์เป็นกษัตริย์ทรงนามเลื่องลือ สามารถทั้งในทางศึกแลในทางปกครองไพร่ฟ้าประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ทั้งเป็นผู้เอื้อเฟื้อต่อการเรียนรู้ มีปราชญ์ ๙ คนเรียกว่าเนาวรัตน์กวี คือกาลิทาสเป็นต้น แต่งกลอนยอพระเกียรติไว้ปรากฏจนเวลานี้ว่า รัชกาลพระวิกิรมาทิตย์เป็นเวลาทีวิชารุ่งเรือง

ประวัติของพระราชาทรงองค์นี้มีเรื่องจริงปะปนกับเรื่องซึ่งประดิษฐ์ขึ้น กล่าวตามความเป็นคำนำเรื่องนี้ว่า เมื่อพระวิกิรมาทิตย์ทรงครองสมบัติรุ่งเรืองอยู่หลายปี จนพระชนมายุได้ ๓๐ พรรษา จึงทรงพระดำริว่า บ้านเมืองต่างประเทศที่ได้ทรงยินชื่อแต่มิได้เคยเห็นนั้นมีมาก สมควรจะไปดูให้เห็นเสียสักครั้งหนึ่ง ราชประสงค์คือจะเที่ยวสอดรู้การในบ้านเมืองเหล่านั้น หาช่องทางที่จะเอารวมเข้ามาเป็นเมืองขึ้นด้วยกำลังอาวุธหรือกำลังปัญญา ทรงคิดฉะนี้จึงมอบราชการบ้านเมืองให้พระอนุชาทรงนามพระภรรตฤราชปกครองแทนพระองค์ แล้วทรงเครื่องปลอมมเป็นโยคี มีพระราชโอรสองค์ที่ ๒ ทรงนามธรรมธวัชตามเสด็จ เที่ยวเตร็ดเตร่ไปในป่าแลเมืองต่างๆ

พระภรรตฤราชผู้อนุชาซึ่งปกครองสมบัติแลราชการเมืองแทนพระราชานั้น เป็นบุรุษมีเหตุขี้มเข่าเป็นปกติ เพราะได้เสียนางผู้เป็นชายาไป

---

^๖ นามวิกิรมาทิตย์ คือ วิกิรมา + อาทิตย์ อ่านว่า วิกิรมาทิตย์ หรือ วิ กระ มา ทิตย์.

ด้วยเหตุประหลาด มีเรื่องตามทีกล่าวต่อกันมาว่า วันหนึ่งพระภรรตฤราชเสด็จออกล่าเนื้อในป่า พบหญิงแม่หม้ายเข้าสู่กองเพลิงซึ่งเผาศพพราหมณ์ผู้สามี หญิงนั้นแสดงความมั่นใจในใจปราศจากความสะทสะท้าน ครั้นพระภรรตฤราชเสด็จกลับถึงวังจึงเล่าแก่นางผู้เป็นชายาแห่งพระองค์ว่า นางพราหมณ์มีความสัจย์แลความกล้าฉนั้นนั้น ๆ พระชายาพูดตอบว่า เมื่อผัวสิ้นชีพไปแล้ว หญิงดียอมจะสิ้นชีวิตด้วยเพลิงแห่งความทุกข์ หากต้องตายในกองเพลิงซึ่งเผาศพสามีไม่ พระภรรตฤราชทรงฟังดังนั้นก็ยิ่งตริตรอง มิได้ตรัสประการใด ครั้นวันรุ่งขึ้นเสด็จออกป่าล่าเนื้ออีกครั้งหนึ่ง ไม่เข้าตรัสให้มหาดเล็กเชิญเครื่องทรงซึ่งขาดแลเปื้อนเประจะกลับไปพูดพระชายาว่าเกิดเหตุวิบัติในป่า พระภรรตฤราชสิ้นพระชนม์เสียแล้ว พระชายาได้ยินดังนั้นก็ล้มลงสิ้นชีวิตด้วยเพลิงแห่งความทุกข์ พระภรรตฤราชกลับจากป่าก็เสียพระหฤทัยหนักหนา มีอาการซึมเซากระเดียดไปข้างจะออกเป็นฤษีอยู่รำไป แม้มีชายาองค์อื่น ๆ จำนวนไม่น้อยก็ไม่ทำให้ชุ่มชื่นได้ (จนได้นางมาใหม่อีกองค์หนึ่ง)

เมื่อได้รับตำแหน่งปกครองแทนองค์พระราชาแล้ว พระภรรตฤราชก็ปฏิบัติราชการโดยทางที่ชอบ แต่ไม่สนุกในงานที่กระทำจนกามเทพแผลงศรดอกไม้มะลุนุหฤทัยอีกครั้งหนึ่ง

นางนั้นมีหน้าเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ มีผมดั่งเมฆสีนิลโลหิตซึ่งอุ้มฝนห้อยอยู่บนฟ้า มีผิวซึ่งแย้มดอกมะลิให้ได้อาย มีตาเหมือนเนื้อทรายซึ่งระวางภัย ริมฝีปากเหมือนดอกทับทิม คอเหมือนคอนกเขา มือเหมือนสีแห่งท้องสังข์ เหวเหมือนแหวเสือดาว บาทเหมือนดอกบัว พร้อมด้วยลักษณะนางงามอย่างแขก ซึ่งไทยเราแต่งกายก็กลอน ก็พลอยเอาอย่างมาเห็นงามไปด้วย

พระราชยาของคโหม่งงามเช่นนี้ พระภรรตฤราชก็ลุ่มหลง แต่นางมิได้
จงใจรักดีต่อพระสามี กลับไปมีใจรักใคร่กับอำมาตย์หนุ่มคนหนึ่งชื่อมหิบาล
มิช้าก็เกิดเหตุ

ในที่ใกล้พระราชวังมีพราหมณ์คนหนึ่งกับภริยาเป็นคนจนยากแค้น
แสนเข็ญไม่รู้จะทำอะไรก็ทำตบะ คืออดข้าวแลทรมานตัวต่างๆ หน้าหนาวลง
แช่น้ำ หน้าร้อนนั่งผิงไฟรอบตัว จนเทวดาเบ็ดเตล็ดพากันยำเกรงทั่วไป ใน
ที่สุดเทวดุตกลงมาจากสวรรค์ ยื่นผลไม้ให้ผลหนึ่งบอกว่าเป็นผลไม้อำมฤต ถ้า
กินแล้วจะยืนชีวิตอยู่ค้ำฟ้า

ครั้นเทวดุตอันตรธานไปแล้ว พราหมณ์ก็อ้าปากซึ่งฟันหมดไปแล้ว
เพื่อจะกัดแลกินผลอำมฤต พอนางพราหมณ์ร้องห้ามว่า “ท่านเอ๋ย ท่านจงยัง
ซึ่งใจดูก่อน ความตายนั้นเป็นทุกข์ชั่วขณะเดียว ความมีชีวิตยากแค้นเช่นเรา
นี้เป็นทุกข์ยาวนาน ท่านอยากจะมีทุกข์เช่นนี้จนค้ำฟ้าหรือ ความยากจนนี้เป็น
บาปที่เราทำไว้ในหนหลัง ท่านจะยึดทุกข์คือชีวิตนี้ไปทำไมเล่า ผลไม้นั้นท่าน
อย่ากินเลย”

พราหมณ์ได้ยินภริยาท้วงดังนั้นก็ลังเลในใจ นั่งนิ่งปากอ้าตาเพ่งอยู่
สักครู่หนึ่งจึงกล่าวแก่ภริยาว่า “ข้าได้รับผลไม้นี้ไว้จากเทวดุตด้วยหมายจะกิน
เมื่อเจ้าตัดค่านจะนี้ข้าก็สงสัยในใจ เจ้าผู้มีปัญญาจะเห็นควรรให้ข้าทำอย่างไร
ต่อไปเล่า”

นางพราหมณ์ตอบว่า “ท่านกับข้าพเจ้าเวลานี้ก็แก่แล้ว ความชรา
ย่อมกีดกันความสุขซึ่งมีในใจหนุ่มแลสาว คนแก่จะอยู่ปร่มปรายอีกช้านานก็หา
ประโยชน์มิได้ ถ้าการกินผลไม้กลับให้ความเป็นหนุ่มแก่ท่านข้าพเจ้าก็จะมี
ค้ำค่านเลย”

พราหมณ์ได้ยินภริยากล่าวดังนั้นก็สิ้นความลังเลในใจ ทั้งผลไม้ลงยังพื้นดิน นางพราหมณ์ก็ยินดี แต่ซ่อนความอิจฉาไว้มิให้สามีเห็น ความอิจฉานั้นเกิดแต่ความเห็นแก่ตนเองถ่ายเดียว คือนางพราหมณ์เห็นว่า นางได้อยู่เป็นสามีภริยากับพราหมณ์มากี่ช้านานจนถึงความชราเห็นปานฉะนี้แล้ว ถ้าสามีได้กินผลอำมฤตยืนยงต่อไป ส่วนนางเองมิพ้นความตายได้ไซ้ริ้วความเที่ยงธรรมจะมีก็หาไม่ ครั้นสามีทิ้งผลไม้อำมฤตลงบนพื้นดินฉะนั้นแล้ว นางก็กล่าวติเตียนความมีอายุยืนซ้ำเติมอีก จนสามีเห็นจริงกลับโกรธเทวดาว่านำผลอำมฤตมาให้ด้วยความปองร้าย หยิบผลไม้ชิ้นจะโยนเข้ากองไฟ ภริยาห้ามไว้แล้วกล่าวว่า “ท่านอย่าเพอทำเร็วไปนัก ผลไม้นี้มิใช่ของหาง่าย เมื่อได้มาแล้วก็ควรใช้ให้เป็นประโยชน์ ท่านจงไปเฝ้าพระภรตฤทธราชถวายผลไม้ นี้ เธอคงจะประทานรางวัลให้สมแก่ราคาของ รางวัลนั้นแหละจะปลดทุกข์คือความจนของเรา ท่านทำตะบะมาช้านานจนได้ผลเช่นนี้แล้ว ท่านจงกระทำตามคำข้า เพื่อให้ผลแห่งตะบะนั้นเป็นเครื่องนำมาซึ่งความสุขเกิด”

พราหมณ์สามีได้ฟังภริยากล่าวดังนั้นก็เห็นด้วย จึงนำผลอำมฤตเข้าไปเฝ้าพระภรตฤทธราช ทูลให้ทราบคุณแห่งผลไม้ชิ้นแล้วทูลว่า “พระองค์จงรับผลไม้ชิ้นนี้เป็นของซึ่งข้าพเจ้าถวายเกิด พระองค์ทรงพระชนมายุยืนนานจะได้เป็นที่พึ่งแก่ประชากรหมู่นี้ไป แต่ถ้าประทานรางวัลแก่ข้าพเจ้าให้สมแก่ค่าแห่งผลไม้ ความเป็นที่พึ่งของพระองค์ก็จะยิ่งแผ่กว้างทวีออกไป”

พระภรตฤทธราชได้ฟังดังนั้นก็ทรงยินดี รับผลไม้จากพราหมณ์แล้วตรัสให้พราหมณ์ตามเสด็จเข้าไปในคลังทอง อันเป็นที่ซึ่งทองชายกองอยู่หลายพ้อม แล้วตรัสให้พราหมณ์ขนเอาไปเติมแรงจะชนได้ พราหมณ์ก็เปลื้องผ้าออกห่อทองชายแลบรรจุในที่ต่างๆ ซึ่งจะบรรจุได้ รวมทั้งในปากอันพุดคล่องแลไม่มีพินันด้วย ครั้นพราหมณ์ออกจากวังไปแล้ว พระภรตฤทธราชก็

เสด็จไปสู่ตำหนักแห่งพระชายาองค์ใหม่ ประทานผลไม้แก่นางแล้วตรัสว่า “เจ้าจงกินผลไม้อำมฤตนี้เถิด ความงามของเจ้าจะอยู่ให้ข้าชมไปชั่วกาลนาน”

พระชายาซึ่งมีหน้าเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ มีผมดั่งเมฆสีนิลโลหิต ซึ่งอุ้มฝนห้อยอยู่บนฟ้า มีผิวซึ่งเย็บดอกมะลิให้ได้อายุ ฯลฯ ฯลฯ ทรงรับผลไม้ อำมฤตจากพระภรรยาแล้ว วางพระหัตถ์บนอุระพระสวามี จุ่มพิต พระเนตรแลพระโอษฐ์ พลางทูลว่า “พระองค์จงเสวยผลไม้นี้เถิด หรือมิฉะนั้น แบ่งเสวยกับข้าพเจ้าองค์ละครึ่งผล เพื่อจะได้ยืนชนมาอายุไปด้วยกัน ความเป็นสาวอยู่เสมอนั้น ถ้ามิได้มีชายผู้เป็นที่รักอยู่ด้วยแล้วประโยชน์อันใดจะมีเล่า”

พระภรรยาทรงฟังดังนั้น ก็แหม่ขึ้นในพระหฤทัย แต่ตรัสแก่นางว่า ผลอำมฤตนั้นต้องกินคนเดียวหมดผล จึงจะมีคุณดังกล่าว ถ้าแบ่งกินคนละครึ่งก็ไม่มีประโยชน์เลย รับสิ่งเท่านั้นแล้วก็เสด็จไปจากตำหนักนาง ทิ้งผลอำมฤตไว้ให้เสวยตามสบาย

ฝ่ายพระชายาผู้มีหน้าเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ มีผมเหมือนเมฆสีนิลโลหิตซึ่งอุ้มฝนห้อยอยู่บนฟ้า ฯลฯ ครั้นพระสวามีเสด็จพ้นตำหนักไปแล้ว นางก็ตรัสให้คนสนิทไปตามอำมาตย์หนุ่มผู้เป็นที่พึงพระหฤทัยไปที่ตำหนัก แลประทานผลอำมฤตแก่อำมาตย์หนุ่มด้วยกิริยาแลวจากซึ่งสำแดงเสนหา อย่างน้อยเสมอกับที่ได้แสดงต่อพระภรรยาผู้สวามี อำมาตย์หนุ่มรับผลอำมฤตด้วยกิริยาแลวจากซึ่งสำแดงเสนหาไม่หย่อนกว่าที่นางสำแดง แล้ว กลับจากตำหนักพระชายา พบนางสนมรูปงามคนหนึ่ง ซึ่งเป็นที่พิศวาทของอำมาตย์หนุ่ม ๆ ก็ให้ผลอำมฤตแก่นางนั้นด้วยกิริยาแลวจากซึ่งสำแดงเสนหา ไม่หย่อนกว่าที่ได้แสดงต่อพระชายา ประมาณ ๕ นาทีซึ่งพ้นมาแล้ว นางสนมรูปงามได้รับผลไม้สำคัญ ไม่ทราบเรื่องแต่เดิมา คิดจะหาความชอบต่อ

พระภรรตฤราช โดยความฝันว่าจะได้เป็นใหญ่ จึงนำผลไม้ไปถวาย ทูลว่าเป็นผลอำมฤตซึ่งถ้าเสวยให้หมดผล จะทรงพระชนม์ยืนยาวชั่วกัลปาวสาน

พระภรรตฤราชทรงรับผลอำมฤตจากนางแล้วประทานทรัพย์เป็นรางวัลมากมาย ครั้นนางออกจากที่เฝ้าแล้ว ก็ทรงถือผลไม้ในพระหัตถ์พิศพลางทรงรำพึงว่า

“มายาคือความมั่งคั่ง แลมายาคือความรักนี้มีคุณดีที่ไหนบ้าง ความขึ้นบานอันเกิดแต่มายาทั้งสองนี้อยู่ได้ครู่เดียวก็กลับเป็นความขมตลกดชาติ ศฤงคารนี้เหมือนเหล่าในถ้วยของนักเลงสุรา เมื่อจิบครั้งแรกมีรสดีเอิบอาบไปทั่วกาย ยิ่งดื่มบ่อยเข้ายิ่งหย่อนรส ในที่สุดเป็นทุกข์อันหนัก ชีวิตนี้มีมิใช่อื่นไกล คือความหมუნเวียนแห่งความขึ้นบานซึ่งเป็นความหลง กับความเร่าร้อนซึ่งเป็นความจริงเท่านั้น วันที่จะตื่นจากชีวิตก็คือวันที่สิ้นสุดแห่งชีวิตนั่นเอง ทางที่สองรองความตื่นจากชีวิตนี้ก็คือความเป็นดาบสไว้ศรัทธาในตบะเพื่อพระผู้เป็นเจ้าของจะได้ทรงกรุณาประทานในโลกน่า ความสุขซึ่งไม่ประทานในโลกนี้”

เราได้กล่าวมาในเบื้องต้นว่า พระภรรตฤราชเป็นผู้มีเหตุหทัยซิมเขาชวนจะเป็นฤษีอยู่เสมอ ๆ แล้ว ถ้อยคำที่ทรงรำพึงนี้เป็นคำของคนทีใกล้จะออกป่าเป็นดาบส เราท่านฟังดูไม่เห็นได้ความเป็นเรื่องเป็นราวอะไร เพราะเรายังห่างไกลจากความเป็นดาบสมาก แลมิได้แสวงที่จะออกป่าเป็นฤษีเลย ส่วนพระภรรตฤราชนั้น เมื่อทรงรำพึงเช่นกล่าวนั้นแล้ว ก็ตกลงในเหตุหทัยว่าจะออกป่าเป็นโยคี แต่ยังไม่อยากจะสนทนากับพระชายาผู้มีหน้าเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ ฯลฯ อยู่ จึงเสด็จไปตำหนักนาง ซ่อนผลอำมฤตไปด้วย ครั้นเสด็จจึงตรัสถามว่าผลอำมฤตที่ประทานนั้น นางเสวยแล้วหรือ นางทูลตอบว่า “इन

พระองค์จึงตรัสถามเช่นนี้ ข้าพเจ้าได้รับประทานก็กินแล้วเป็นแน่ พระองค์ทรงเห็นข้าพเจ้าสวายน้อยไปกว่าเมื่อตะกัณนี้หรือ”

พระภรรตฤราชทรงอวยผลอำมฤตออกซุให้นางดู แล้วมีดำรัสแก่ราชบุรุษอำนวยวิธีตัดหัวนางอย่างละเอียด ส่วนผลอำมฤตนั้นมีรับสั่งให้ล้างจนสิ้นมลทินที่ติดจากมือคนต่าง ๆ แล้ว ก็เสวยหมดทั้งผลแล้วทั้งราชสมบัติเข้าป่าเป็นโยคี คนบางพวกกล่าวว่าพระภรรตฤราชยังทรงโยคะอยู่ในแถบเขาหิมาลัย อันเป็นที่กว้างยากที่ใครจะไปตามพบ คนบางพวกกล่าวว่า เมื่อจำเริญตบะยิ่งๆ ขึ้น ก็ได้เข้าร่วมอยู่ในภาวะแห่งพระผู้เป็นเจ้าของ อันเป็นที่ประมวณคนดีทั่วไป

ส่วนราชสมบัติกรุงอุชชยนิ ซึ่งว่างผู้ปกครองนั้นก็รื้อจนถึงพระอินทร์ตามเคย พระอินทร์ตรัสให้สุรตนหนึ่งชื่อปัทพีบาล ลงมาป้องกันกรุงอุชชยนิมิให้มีภัยมาถึง ต่อเมื่อพระวิกรมมาทิตยกลับเข้ากรุงเมื่อใด จึงให้สุรกลับไปที่อยู่ได้ ปัทพีบาลรับเทวบัญชา ดังนั้นก็มาอยู่ประจำการที่กรุงอุชชยนิ ฝ้ายามทั้งวันทั้งคืนมิให้ภัยมีมาได้

ฝ่ายพระวิกรมมาทิตย เมื่อเสด็จพาพระโอรสปลอมเป็นโยคี เทียวเตร็ดเตร่ตามเมืองแลป่าต่าง ๆ ประมาณปีหนึ่ง ก็บังเกิดเบื่อหน่าย เพราะเสื้อผ้าเครื่องทรงไม่สบายควรแก่ราชูปโภค บางคราวก็หิว บางคราวก็ต้องต่อสู้สัตว์ป่าที่นักกว่ากษัตริย์ ๒ องค์คือเนื้อ ๒ ก้อน อนึ่งพระราชาทิ้งราชสมบัติไปนานก็คิดเป็นห่วง เกิดวิตกต่างๆ ทั้งได้ยินลือกันว่าพระภรรตฤราชทั้งเมืองเข้าป่าเป็นฤษีไปเสียแล้ว เหตุเหล่านี้รวมกันทำให้พระวิกรมมาทิตยพาพระโอรสเห็นพระพักตร์สุนทร สององค์ทรงดวนดำเนียรหลายวัน ถึงประตูนครเวลายี่เที่ยงคืนพอจะเสด็จเข้าเมืองก็มีผู้มีกายใหญ่ยืนขวางประตู ร้องถามด้วยเสียงดังสนั่นว่า “ใครมา จะไปไหน จงหยุดอยู่กับที่แลบอกชื่อไปก่อน”

พระวิกรมมัททิตยทรงโกรธเป็นกำลัง ตรัสว่า “เราคือพระราชา
วิกรมมัททิตย จะกลับเข้าสู่นครของเรา เจ้าคือใครจึงกำเริบมาห้ามฉะนี้”

อสุรบัลพิบาลตอบว่า “ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่เทพดาให้มารักษาเมืองนี้ ถ้า
ท่านคือพระวิกรมมัททิตยจริง จงมาสู้กันลองฤทธิ์ดูก่อน”

พระราชาตรัสว่า “ตกลง” เพราะไม่โปรดจะทำอะไรยิ่งกว่ารบ ครั้นทรง
เหน็บผ้าทรงมันคงแล้ว ก็ตรงเข้าต่อสู้กับอสุร อสุรนั้นกำหมัดเท่าผลแตงโม
ลำแขนแข็งแรงราวตะบองเหล็ก ฟาดลงมาแต่ละครึ่งดั่งต้นไม้ใหญ่ซึ่งพายุพัด
ล้มฟาดลงมา ส่วนพระราชานั้นสูงเพียงสะตือยักษ์ ยักษ์ก็มลงฟาดกำหมัด
คราวไรก็ทวาดด้วยเสียงอันดัง คนที่ไม่กล้าหาญมันคงอาจแพ้เพราะเสียงนั้น
อย่างเดียว

ต่อสู้กันอยู่ครู่หนึ่ง ยักษ์เหยียบพลาดล้มลง พระราชาบุตรเข้าช่วยนั่ง
ทับอยู่บนท้องยักษ์ พระราชาขึ้นชื่ออยู่บนคอ สองพระหัตถ์จิกลงไปในกระบอก
ตา ตรัสว่าถ้ายักษ์ไม่ยอมแพ้จะควักดวงตาออกเสีย

ยักษ์ร้องทูลว่า “พระองค์ได้ทีแล้ว นับว่าทำให้ข้าพเจ้าล้มได้ ข้าพเจ้า
ยอมถวายชีวิตของพระองค์แก่พระองค์”

พระวิกรมมัททิตยทรงสำรวจแลตรัสว่า “เจ้าจะเป็นบ้าดอกกระมัง
เจ้าอยู่ในอำนาจของข้าแล้ว ข้าจะตัดลมหายใจเจ้าเสียก็ได้ในบัดนี้ เจ้าจะ
กลับมาให้ชีวิตของข้าแก่ข้าอย่างไรเล่า เจ้าไม่ต้องให้ชีวิตข้า ๆ ก็มีชีวิตต่อไป
ได้”

ยักษ์ตอบว่า “พระองค์อย่ากล่าวเยอหยิ่งให้เกินไป พระองค์ตั้งอยู่ใน
ความไม่รู้พระองค์จะสิ้นชีวิตในเร็ววันนี้เอง ถ้าข้าพเจ้าช่วยยให้พระองค์พ้นภัย

ถึงแก่ชีวิต ก็คือข้าพเจ้าถวายชีวิตแก่พระองค์ พระองค์จึงฟังเรื่องซึ่งข้าพเจ้าจะเล่าถวาย แล้วทรงตรีกตรองดูเถิด ถ้าเชื้อข้าพเจ้าแลทำตามคำข้าพเจ้า พระองค์จะทรงชนมายุยงยาวประคบด้วยผาสุกสวัสดี เป็นที่ฟังของประชาราษฎร์ไปชั่วนกาลนาน แลเมื่อถึงคราวดับพระชนม์ ก็ดับด้วยความไม่กระสับกระส่าย”

พระราชอาแลพระราชบุตรเสด็จลงจากตัวยักษ์ยืนอยู่ยังดิน ยักษ์ลุกขึ้นนั่งแล้วเล่าเรื่องดังต่อไปนี้

“ในกรุงอุชชยีนีมีคนเกิดในวันเดือนปีเดียวกันแลฤกษ์เดียวกัน ๓ คน คนที่ ๑ คือพระองค์ผู้ทรงนามพระวิกรมาทิพย์ คนที่ ๒ เป็นบุตรคนค้ำน้ำมัน คนที่ ๓ เป็นโยคีฆ่าคนที่ ๒ ตายเสียแล้ว โยคินั้นฆ่าคนทั้งหลายที่มีโอกาสฆ่าได้เพื่อบูชานางทุรคา ครั้นฆ่าบุตรคนค้ำน้ำมันแล้ว โยคิก็ก็นำบาปห้อยตัวเอง เอาหัวลงอยู่บนต้นไม้ไม่ไปซ้ำ มีความคิดจะฆ่าพระองค์ผู้เป็นพระราชอา แลได้ฆ่าแล้วซึ่งบุตรของตน”

พระราชอาตรัสถามว่า “โยคีเหตุไรจึงมีบุตร”

ยักษ์ตอบว่า “ข้าพเจ้ากำลังจะเล่าอยู่เดี๋ยวนี้ ในเวลาซึ่งพระราชบิดาของพระองค์ยังทรงพระชนม์ครองราชสมบัติอยู่นั้น วันหนึ่งเสด็จออกเที่ยวป่า ได้ทอดพระเนตรเห็นโยคีตนหนึ่งนั่งทำตบะอยู่ในป่า ผุงปลวกพากันมาทำรัง เกาะอยู่รอบตัวโยคี สัตว์เลื้อยคลานต่างๆ พากันไต่ตามกายแลหน้า หมายว่าทำรังห้อยอยู่บนผม แต่โยคิก็ก็นั่งนิ่งนิ่งเหมือนคนไม่มีใจ ต่อพิจารณาละเอียดจึงเห็นได้ว่ามีชีวิต พระราชาทอดพระเนตรเห็นดังนั้นก็แปลกพระหฤทัย สักครู่หนึ่งก็เสด็จคืนพระนคร ทรงมานั่งตรีกตรองตลอดทาง ครั้นถึงพระนครก็รับสั่งถึงโยคินั้นว่าไป ยิงทรงนี้ถึงแลรับสั่งถึงก็ยิงใคร่ทรงทราบเรื่องแลทดลองตบะแห่งโยคินั้น ในที่สุดมีรับสั่งให้ปาวร้องท้าวพระนครว่า ถ้า

ผู้ใดทำให้โยคีเข้ามาในพระนครได้โดยล้าพังความชักชวน จะประทานรางวัลมีจำนวน ๑๐๐ เหริยณัฐวรรณ์

“ยังมีนางเวศยาคนหนึ่งชื่อนางวสันตเสนา มีชื่อเสียงชำนานการร้องรำทำเพลงยิ่งกว่าสามารถสำรวจมฤติ นางนั้นเข้าไปเฝ้าพระราชบิดาของพระองค์ อาสาจะนำโยคีเข้ามายังท้องพระโรง แลจะให้แบกทารกมาด้วยพระราชาทรงฟังก็สงสัยคำที่นางกล่าวว่าจะทำได้ แต่ประทานใบพลูแก่นางใบหนึ่งเป็นสัญญา ตกลงให้ทำตามอาสา แล้วประทานอนุญาตให้ออกจากท้องพระโรงไป”

“นางวสันตเสนาครั้นออกจากที่เฝ้าแล้วก็ไปยังป่าเที่ยวหาโยคีพบนังหิวแลกระหายน้ำอยู่แทบใกล้ต้นไม้ใหญ่ มีอาการเหมือนใกล้จะสิ้นชีวิตด้วยความร้อนแลความหนาว นางจึงทำอาหารน้ำอย่างหนึ่งซึ่งมีรสหวานแหลมค่อยย่องเข้าไปใกล้แล้วค่อยๆ บ้ายอาหารนั้นที่ปากโยคี ๆ รู้สึกถึงความหวานก็เลียอาหารนั้นเข้าไป นางก็บ้ายเติมอีกเป็นหลายครั้ง ครั้นวันที่สามโยคีค่อยมีกำลัง พอรู้สึกนึ้บ้ายที่ปากก็ลืมตาขึ้นดู เห็นนางวสันตเสนาก็ถามว่า “เจ้ามาที่นี่ทำไม”

“นางวสันตเสนาเตรียมตอบไว้แล้ว ครั้นโยคีถามดังนั้นก็ตอบว่า ‘ข้าพเจ้าเป็นลูกสาวเทวดา ได้กระทำพรตอยู่ในสวรรค์ บัดนี้ข้าพเจ้าลงมาพักอยู่ในป่านี้เพื่อจะถือพรตต่อไป’”

“โยคีเห็นนางรูปร่างงามก็คิดว่าการทรงพรตอยู่ใกล้ ๆ นางมีโฉมเช่นนี้ สรรพกว่าอยู่คนเดียวมาก จึงถามว่าที่อยู่ของนางอยู่ไหน นางวสันตเสนาก็ชี้ว่าอยู่ใกล้ ๆ นั้นเองแล้วแกะดินปลวกให้หลุดจากกายโยคี ชักชวนให้อาบน้ำชำระกาย แล้วพาไปที่กระท่อมซึ่งได้จัดให้มีผู้มาสร้างขึ้นเตรียมไว้ในป่านั้น ครั้นถึงกระท่อมได้เห็นของดี ๆ ต่าง ๆ ซึ่งควรแก่ชาวนคร ล้วนเป็นสิ่งซึ่งโยคี

ไม่เคยพบเห็น โยคีก็พิศวงยิ่งนัก นางวสันตเสนาท้ออธิบายว่า นางถือพรตชนิดที่ต้องใช้ของดีที่สุดซึ่งจะหาได้ ต้องแต่งตัวให้สวย ต้องกินอาหารประกอบด้วยรสทั้ง ๖ ทั้งต้องบำรุงความรื่นเริงต่าง ๆ (ชรอยจะทำนองเดียวกันกับชนหมู่หนึ่งซึ่งนับถือคำสั่งสอนของวัลลภาจารย์ ยังมีอยู่ในอินเดียจนถึงทุกวันนี้)

“ครั้นไปถึงกระท่อมนางวสันตเสนาท้อก็เลี้ยงดูโยคีเป็นอันดี ฝ่ายโยคีเมื่อได้รู้รสทั้ง ๖ ก็ชอบใจละพรตอย่างเก่ามาถือพรตอย่างใหม่ ถือการกินแลดื่มแทนการอด มิซำก็ได้อยู่กินกับนางวสันตเสนาตามวิธีคณธรรพวิวาหะครั้น ๑๐ เดือนล่วงแล้วไปก็มีบุตรคนหนึ่ง ดังนี้โยคีจึงมีบุตร

“ฝ่ายนางวสันตเสนาครั้นมีบุตรแล้ว วันหนึ่งจึงชักชวนโยคีผู้สามีว่า ดูกรท่านผู้ทรงโยคะ เราได้ถือพรตมาในป่านี้นานแล้ว มาเราไปยังทำน้ำอันเป็นบุญสถานต่างๆ เพื่อล้างกายให้หมดบาปเป็นที่จำเริญสุขต่อไป”

“โยคีได้ฟังดังนั้นก็เห็นชอบ จึงแบกทารกผู้บุตรขึ้นบ่า แล้วออกเดินตามนางผู้ภริยา นางก็นำตรงเข้ากรุงอุชชยีนี เข้ายังห้องพระโรงในเวลาที่พระราชอาประทับอยู่ท่ามกลางอำมาตย์มนตรี ทอดพระเนตรเห็นนางวสันตเสนานำโยคีแบกทารกเข้ามา ก็ทรงพระสรวลตรัสว่า “อโห. หญิงเวศยาไปพาโยคีแบกทารกมาแล้ว”

“พวกอำมาตย์มนตรีพร้อมกันทูลว่า ‘พระองค์ตรัสถูกแท้ หญิงคนนี้เจียวรับจะไปพาโยคีมา นางรับจะทำอันใดก็ทำอันนั้นสำเร็จแล้วทุกประการ’

“พระราชอาได้ทรงฟังก็ทรงพระสรวล ผู้ที่เฝ้าอยู่ก็หัวเราะขึ้นพร้อมกัน ประหนึ่งโยคีเป็นเครื่องสนุกอย่างใหญ่ ฝ่ายโยคีเมื่อได้ยินพระราชอาตรัสแลได้ยินคนอื่น ๆ พูดแล้วหัวเราะเกรียวกราวดังนั้นก็คิดว่าพวกนี้เจียวแต่งงานไปล่อ

เราให้เสียผลแห่งตบะที่ได้บำเพ็ญมา ครั้นรู้สึกเช่นนั้นแล้วก็แบกลูกขึ้นบ่า สัป
คนทั้งหลายที่อยู่在那นั้น แล้วออกจากห้องพระโรงไป คำที่โยคีสัปนั้นไม่เป็น
ผลสำเร็จ เพราะเสียตบะเสียแล้ว”

“ครั้นโยคีกลับไปถึงป่าก็ฆ่าบุตรของตนเสียแล้วเริ่มทำตบะใหม่
มาตรมหายจะแก้แค้นพระราชบิดาแห่งพระองค์ บัดนี้พระราชบิดาก็
สิ้นพระชนม์ไปแล้ว โยคีตั้งหน้าจะทำร้ายพระองค์ต่อไป หวังจะเอาเลือด
พระราชชา และพระราชบุตรเป็นเครื่องบูชานางทูลคา เพื่อได้รับความเป็นใหญ่
ในโลกเป็นรางวัล”

บัทพีบาลเล่าเรื่องจบแล้ว ก็ทูลพระวิกรมมาติศยว่า “ข้าพเจ้าได้กล่าว
สัญญาแล้วว่าจะช่วยชีวิตพระองค์ พระองค์จงฟังข้าพเจ้าเถิด ต่อไปนี้จงระวัง
พระองค์ อย่าเชื่อคำผู้มีอำนาจในหมู่คนตาย และทรงจำใส่พระหฤทัยไว้ว่าผู้ใด
มุ่งจะฆ่าชีวิตพระองค์ พระองค์อาจตัดหัวผู้นั้นเสียก่อนได้โดยครองธรรม
ต่อนั้นไปจะทรงครอบครองสากลโลกด้วยความสุขปรากฏพระนามไปชั่วกาล
นาน”

บัทพีบาลทูลเท่านั้นแล้วก็อันตรธานไป พระวิกรมมาติศยกับ
พระราชบุตรก็เสด็จเข้าไปในพระนคร

ฝ่ายชาวเมือง ครั้นพระราชเสด็จคืนครองราชสมบัติก็พากันยินดีรีน
เริง ต่างแต่งกายโอ้อ่าประหวัดกัน บ้างก็ร้องรำทำเพลง บ้างก็ประโคมดนตรี
ก็กก้องไป เนาวรัตนกวีก็แต่งกลอนยอพระเกียรติเชิดชูเป็นเครื่องจำเริญ
พระยศ พระราชาก็ทรงสำราญ แวดล้อมด้วยพระราชวงศ์ อำมาตย์มนตรีแล
จัตุรงค์เสนา เหมือนหนึ่งสุรเทพนิกรแวดล้อมศักรเทวราชครองราชย์อยู่ใน
กรุงอมราวดีจัดเป็นทิพยนครฉะนั้น

ฝ่ายพระวิกรมมัททีย์ ครั้นสงบความรื่นเริงในการเสด็จคืนพระนครแล้ว ก็ทรงปกครองประชาราษฎร์โดยเยี่ยงอย่างประเสริฐ คนทำผิดก็ลงราชทัณฑ์ตามโทษานุโทษ เป็นต้นว่าอำมาตย์คนหนึ่งขึ้นชื่อว่ารับสินบล ก็โปรดให้บริบททรัพย์สมบัติของอำมาตย์นั้นไปขึ้นท้องพระคลังเสียสิ้น คนชาติต่ำคนหนึ่งมีกลิ่นเหม็นออกจากปาก ก็โปรดให้สักหน้าเป็นเครื่องหมายโทษช่างทองคนหนึ่งประกอบการฉ้อโกง ก็โปรดให้เอาเม็ดโกนขีดเนื้อเป็นรอยยาวๆ เหมือนฉีกผ้า คนหนึ่งเป็นคนปากร้ายพูดจาให้โทษ ก็โปรดให้เจาะที่กระโหลกหลังศีรษะแล้วเอาคีมจับลิ้นลากย่นรอยไปออกทางช่องซึ่งเจาะนั้น คนฆ่าคนตายสองสามคนก็โปรดให้เอาขึ้นเผาทั้งเป็นบนตารางเหล็ก แลโปรดให้อัศวอนพระผู้เป็นเจ้าในขณะเดียวกันให้คนเหล่านั้นพ้นโทษซึ่งน่ากลัวจะได้รับในปรโลก

ส่วนการรบแย่งเมืองของผู้อื่น ก็ได้ทรงทำด้วยความสามารถ มีข้าก็มิอาณาจักรไปในสากลโลก

วันหนึ่งพระวิกรมมัททีย์เสด็จออกจากราชการเมือง มีพ่อค้าคนหนึ่งเข้าไปเฝ้าในท้องพระโรง พ่อค้าคนนั้นมาจากเมืองไกลขึ้นชื่อว่ามั่งมีนัก ครั้นได้เข้าเฝ้าก็นำผลไม้ผลหนึ่ง ไปถวายพระราชแล้วทูลลาไป เมื่อพ่อค้าไปแล้วพระวิกรมมัททีย์ทรงดำริว่า คนที่ยกษบอให้เราระวังนั้น อาจเป็นคนนี้ก็ได้ไม่ควรเราจะกินผลไม้นี้ ทรงดำริจะนั้นแล้ว ก็ตรัสเรียกชาวคลังมารับผลไม้ไปรักษาไว้ รุ่งขึ้นพ่อค้าก็เข้าไปเฝ้าอีก แลถวายผลไม้อีกผลหนึ่ง พระราชาก็ตรัสให้ชาวคลังรับผลไม้ขึ้นไปเก็บไว้อีก เป็นดังนี้ทุกวันจนผลไม้มีอยู่ในคลังกองใหญ่

วันหนึ่งพระวิกรมมัททีย์เสด็จลงไปทอดพระเนตรม้านโรงม้าต้น ประสพเวลาที่พ่อค้าไปเฝ้า พ่อค้าก็ถวายผลไม้ที่โรงม้า พระราชาทรงรับ

แล้ว ก็ทรงเดาะผลไม้ที่นั่นเล่นแลทรงนั่งตริกตรองอยู่ เพออินผลไม้ตกจาก พระหัตถ์ถลิ่งไปไกลลิ่งซึ่งผูกไว้ในโรงม้าต้น สำหรับคอยรับอุปัทวันตรายต่าง ๆ มิให้เกิดแก่ม้า ดึงเห็นผลไม้ถลิ่งไปไกลก็ขวยเอาไปฉีกกิน ทับทิมเมล็ดใหญ่ งามช่วงโชติก็ตกจากผลไม้ที่นั่น พระราชาแลข้าราชการที่ตามเสด็จต่างก็พิศวง เพราะไม่มีใครเคยเห็นทับทิมงามเช่นนี้เลย

พระวิกรมมทิตย์ทอดพระเนตรพิศทับทิมอยู่สักครู่หนึ่งก็ระวาง พระอุทัย ตรัสถามพ่อค้าว่า “เหตุไรเจ้าจึงให้ทรัพย์แก่เราถึงเช่นทับทิมเมล็ด นี้”

พ่อค้าทูลว่า “ คัมภีร์โบราณสอนว่า เมื่อจะไปเฝ้าพระราชา ๑ ไปหา อุปัชฌาย์ ๑ ไปหาตุลาการ ๑ ไปหาหญิงสาว ๑ ไปหาหญิงแก่ผู้มีลูกสาวซึ่ง เราใคร่ได้ ๑ อย่าให้ไปมือเปล่า ข้าพเจ้าได้ถวายทับทิมเช่นเดียวกันนี้แก่ พระองค์มากมายแล้ว เหตุใดจึงรับสั่งแต่เมล็ดนี้เมล็ดเดียวเล่า ผลไม้ที่ข้าพเจ้า ถวายทุกๆ วันนั้น มีทับทิมอย่างเดียวกับเมล็ดนี้ซ่อนอยู่ข้างในทุกผล”

พระราชาได้ฟังดังนั้น ก็ตรัสเรียกนายคลังให้ไปขนผลไม้มาทั้งสิ้น ครั้นขนมาแล้วก็ตรัสให้ผ่าออกดูพบทับทิมผลละเมล็ดขนาดใหญ่และน้ำงาม เสมอกันทุก ๆ เมล็ด พระวิกรมมทิตย์ทอดพระเนตรเห็นก็ทรงโสมนัส จึงตรัส ให้ตามพ่อค้าพลอยเข้ามา แล้วตรัสว่า “ มนุษย์เราเมื่อสิ้นชีวิตแล้ว จะพา สิ่งใดจากโลกนี้ไปสู่โลกหน้าได้นั้นไม่มี ความทรงธรรมเป็นคุณพิเศษยิ่งสิ่งอื่น ในโลกนี้ เพราะฉะนั้น เจ้าจงบอกแก่เราว่าทับทิมเหล่านี้เมล็ดหนึ่งๆมีค่า เท่าไร”

พ่อค้าพลอยทูลตอบว่า “พระราชารับสั่งถูกต้องทุกประการ ผู้ใดมี ธรรมในใจ ผู้นั้นเป็นเจ้าของสิ่งทั้งปวงในโลก ธรรมย่อมจะเป็นเพื่อนไปในที่ ทั้งปวง มีประโยชน์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า อันทับทิมเหล่านี้ถ้าข้าพเจ้าทูลว่า

แต่ละเมล็ดมีราคาถึงสิบล้านล้านเหรียญสุวรรณ (๑๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐) พระองค์ก็ยังไม่ทรงทราบราคาจริงของทับทิมเมล็ดหนึ่ง อันที่จริงราคาทับทิมเหล่านี้แต่ละเมล็ดอาจซื้อทวีปได้ทวีปหนึ่งจากจำนวน ๗ ทวีป ซึ่งรวมกันเป็นโลกนี้”

พระราชชาติได้ฟังก็ทรงสำราญพระหฤทัย ประทานรางวัลแก่พ่อค้าพลอยแล้ว ตรัสให้พ่อค้าผู้ถวายทับทิมตามเสด็จคืนเข้าห้องพระโรง รับสั่งให้นั่งในที่อันควรแล้วตรัสว่า“ราชย์ไอศวรรย์ของเราทั้งหมดไม่มีราคาครึ่งค่อนราคาแห่งทับทิมนี้เมล็ดหนึ่งๆ ท่านเป็นคนหาประโยชน์ในการค้าขาย เหตุไรท่านจึงให้ทับทิมแก่เราถึงเท่านี้”

พ่อค้าทูลตอบว่า “ข้าแต่พระราชาผู้ประเสริฐ คัมภีร์โบราณกล่าวว่ ข้อความบางอย่างไม่ควรกล่าวในที่ชุมนุม คือการขอพร ๑ การร่ำยมนต์ ๑ การวางยา ๑ การกล่าวคุณความดี ๑ การในเรือน ๑ การกินอาหารที่ห้าม ๑ การกล่าวลบหลู่เพื่อนบ้าน ๑ ถ้าข้าพเจ้าได้เฝ้าจะเพาะพระองค์ ข้าพเจ้าจะทูลความประสงค์ของข้าพเจ้า การอันใดในโลกนี้ถ้าได้ยินถึง ๖ หู ก็สิ้นเป็นความลับ ถ้าได้ยินเพียง ๔ หู บางทีจะไม่มีใครทราบต่อไป ถ้าได้ยินแต่ ๒ หู แม้พระพรหมก็ไม่ทราบได้” (ตรงนี้เราท่านสมัยนี้ควรเห็นว่า ถ้า ๒ หู นั้นเป็นหูพระพรหม ๆ ก็อาจทราบได้บ้างกระมัง)

พระวิกรมมทิตยทรงฟังดังนั้น ก็รับสั่งให้พ่อค้าเข้าไปเฝ้าในที่ลับแล้ว ตรัสว่า “ท่านได้ให้ทับทิมแก่เรามากมายฉะนี้ เรายังมิได้ทำอันใดตอบแทนท่านเลย แม้จะได้เลี้ยงอาหารจนครั้งหนึ่งก็หามิได้ ท่านจะประสงค์สิ่งใดก็จงบอกเราเถิด”

พ่อค้าทูลตอบว่า “ข้าพเจ้ามิใช่พ่อค้า ข้าพเจ้าเป็นโยคีชื่อศานติศีล ข้าพเจ้ากำลังจะกระทำพิธีอันหนึ่งในป่าซำริมฝั่งแม่น้ำโคทาวรี เมื่อข้าพเจ้า